

INGLIZ TILIDAGI QISQARTMALAR VA ULARNI O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISHNING FUNKSIONAL-SEMANTIK TAHLILI

**Surxondaryo viloyati Termiz shahri Termiz iqtisodiyot va servis
universiteti Xorijiy til va adabiyoti 223 guruh magistr talabasi**

Ismatov Islombek Sharofjon o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va ko'pgina xorijiy tillarida qisqartma so'zlar va ularning struktur semantik tahlili ko'rib chiqilgan bo'lib, bundan tashqari qisqartma so'zlarning diskurs tahlili borasida xam ma'lumotlar berilgan.

***Kalit so'zlar:** Qisqartma so'zlar, struktur semantik tahlil, diskurs tahlil.*

Ko'pgina yangi tushunchalar rus va ingliz tillarida iboralar yoki qo'shma so'zlar yordamida ifodalanadi. Chunki bunday murakkab so'zlar muayyan tushunchani to'liqlik va aniqlik bilan ifodalash imkonini beradi. Ammo ko'p komponentli atamalar - murakkab so'zlar va iboralar –murakkabdir. Shuning uchun ularni bir tarzda qisqartirishga ehtiyoj tug'iladi. Ba'zi hollarda bu atamaning faqat bitta asosiy komponent shaklida qisqa versiyalaridan foydalanishga olib keladi yoki har xil turdagi qisqartmalar ishlatiladi, bu esa vaqtni tejash imkonini beradi.

Biroq, ular noaniq yoki noto'g'ri tarjima qilinganda ma'nosi o'zgarishi mumkin. Qisqartmalar deganda yozma so'z yoki iboraning qisqartirilgan shaklini tushunamiz. Qisqartmalar joy va vaqtni tejash, so'z va iboralarni takrorlamaslik uchun yoki qulay foydalanish uchun ishlatilishi mumkin.

"Qisqartma", "qisqartirilgan so'z", "qisqartma" tushunchasi ostida, "qisqartma leksema" ko'pincha "leksik qisqartma" deb tushuniladi - so'z yoki turg'un so'z birikmasining qisqartmasi bilan hosil bo'lgan, lug'at tarkibining elementi sifatida

alohida leksema xususiyatlariga ega bo'lgan ot turkumiga oid so'z. Shunday qilib, qisqartma yangi so'zlarni shakllantirish usuli sifatida terminologiyaga, xususan, normal so'zlarning terminologik tizimiga qat'iy kiritiladi. Yangi voqelik va tushunchalarning paydo bo'lishi sezilarli darajada noma'lumlarning paydo bo'lishiga olib keldi. Ushbu turdagi so'zlarning me'yoriy va grammatik xususiyatlari, ularni yaratish jarayonida uyg'un leksik birliklar hosil qilish tendentsiyasi paydo bo'lishiga olib keladi.

Ingliz tilida abbreviaturalar va akronimlar mavjud bo'lib, ular bir –biriga o'xshab, bir so'zning qisqargan shakli hisoblansa-da, Ingliz tilining boshqa – boshqa birliklari hisoblanadi. Abbreviaturalar ya'ni qisqartma so'zlar bir yoki ikki so'zning bir xil tallafuz etilishi bo'lib, yozilish jarayonida qisqartiriladi. Misol uchun, North Atlantic Treaty Organization so'zi- NATO qisqartmasi NAY-TOE tarzida talaffuz qilinadi. Ba'zan qisqartirish shunchalik odatiy holga aylanib ketadiki, u oddiy so'zga aylanib, odamlar endi qisqartma deb o'ylamaydilar. Masalan, skuba va lazer so'zlari qisqartma sifatida paydo bo'lgan (o'z-o'zidan suv osti nafas olish apparati va nurlanishni o'z navbatida stimulyatsiya qilingan nurlanish bilan kuchaytirish). Initsializmlar qisqartmalarga o'xshaydi, chunki ular har bir so'zning uzunroq iborasida birinchi harfiyordamida hosil qilinadi.

Qisqartmalardan farqli o'laroq, initsializmlar bir qator harflar sifatidatalaffuz qilinadi. Masalan, NFL (Milliy futbol ligasi) en-eff-ell deb talaffuz qilinadi. Internetjargoni ko'pincha initsializmshaklida bo'ladi:LOL, IDK, IMO, BRB. Garchi ushbu jargonsizning professoringizga yoki hamkasblaringizga elektron pochta xabarlarini kabi muhim yozishmalarga ayniqsa siz sekin yozsangiz onlayn sharhlaringizga mos kelmasa ham, norasmiy onlayn suhbatlar uchun qulay bo'lishi mumkin.Yozma nutqda va og'zaki aloqa sohasida so'zlarni qisqartirish o'rtasidagi farqni ajratishkerak.Yozma nutqdagi so'zlarni abrevatsiyasi, natijadagrafik abrevatsiyalarni keltirib chiqaradi, bu aslida inson faoliyatining turli sohalarida

paydo bo'lishning yuqori chastotali so'zlari va so'z guruhlarini ifodalaydi; masalan, Roaduchun RDva Street uchun ST, ko'chalar konvertlarda va xatlardagi manzillarda; radiotexnika bo'yicha adabiyotlarda havo uchun va boshqalar. Abbreviaturalarning asosan 4 turi mavjud:

- shortening,
- contraction,
- initialism,
- acronyms.

Abbreviaturalarning bu turi so'zning birinchi harflari orqali yasaladi. Masalan, cont.= continued, in.=inch, zoo.=zoological.

Contraction turida so'zning to'liq shakli o'rtasidan harflar orqali ifodalanadi. Misol uchun, Dr.=doctor, St.=street. Yanabirmisol orqali contractionlarni ko'ribchiqamiz: can't=cannot, didn't=didnotkabi.

Qisqartmalarni tarjima qilish qiyin. Chunki bu holatda tarjimon yordamchi adabiyot yoki lug'atlardan foydalanish imkoniyatiga ega emas. Ko'pincha, bu holda, tarjimon o'zining professional tajribasiga tayanishi kerak va agar u qisqartmani bilmasa, suhbatning umumiy ma'nosiga amal qilishi kerak. Tarjima inson faoliyatining murakkab va ko'p qirrali turidir. Qisqartmalar bir qator grammatik xususiyatlarni ochib beradi. Ilmiy va texnik adabiyotlarda ma'lum bir tilda so'zlashuvchilarga emas, balki ma'lum bir ekstralingvistik bilimga egabo'lgan ma'lum bir professional guruh vakillariga qaratilgan matnlar alohida o'rin tutadi.

Zamonaviy tillarda o'ziga xos lingvistik hodisa sifatida qisqartirilgan leksik birliklar muammolari ko'plab tadqiqotchilarning e'tiborini tortdi. Ushbu muammolar rus va xorijiy mualliflarning ko'plab maqolalari va individual asarlarida

ko'rib chiqiladi. Qisqartmalar xorijiy maxsus matnlarning tushunish va tarjima qilish uchun eng qiyin elementlaridan biridir. Qisqartirilgan leksik birliklarni to'liq tushunish faqat ma'lum bir matn bag'ishlangan mavzuni mukammal bilish, shuningdek, o'quvchi matnda ishlatiladigan qisqartmalarining ma'nosini oldindan bilgan holda mumkin. Qisqartirishning asosiy qonuniyatlari va qisqartmalarni shakllantirish tamoyillari bilan tanishish qisqartmalarni tushunish va tarjima qilish vazifasini sezilarli darajada osonlashtiradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, biznes hujjatlarida qisqartmalarining tez-tez va ko'p ishlatilishiga qaramay, foydalanilayotgan qisqartmalar ham kerakli o'rinlarda o'ziga xos xususiyatlarga ega. Faqat barcha mamlakatlarda umumiy qabul qilingan va tushunarli qisqartmalardan foydalanish kerak. Masalan, xalqaro savdo bilan shug'ullanadigan har bir kishi f.o.b. (free on board) va c. i. f. (cost, insurance and freight) kabilarning ma'nolarini juda yaxshi biladi. Ular hatto bitta so'z bilan emas, balki harflar bilan talaffuz qilinadi: FOB va CIF ko'rinishida.

Umuman olganda, ingliz tilidagi aloqa registrlarida qisqartmalardan foydalanish rus tili va o'zbek tiliga qaraganda ancha keng tarqalgan. Nafaqat firmalar, korxonalar nomlari, muassasalar va tashkilotlarning nomlari qisqartiriladi, shuningdek taniqli odamlarning ismlari (JFK-John Fitzgerald Kennedy), tez-tez ishlatiladigan tushunchalar (VIP- very important person (juda muhim shaxs), Rip-rest in peace (joyi jannatda bo'lsin); madaniy shtamplar (WASP-Western Anglosaxon Protestant), Yuppy-(young urban professional); kasallik nomlari (SARS –severe acute respiratory syndrome) ham qisqartirilishi mumkin. Shuni yodda tutish kerakki, ayni bir qisqartma bir nechta ma'nolarni ifoda eta olishi mumkin: ((MP – Member of Parliament, Military police, Metropolitan police, Mounted police), ulardan qaysi biri matnda foydalanilayotganligini kontekstdan bilib olishimiz mumkin bo'ladi

Shuning uchun yaqinda qisqartmalar (abbreviation) ko'plab tillarning so'z boyligini to'ldirishning eng samarali usullaridan biriga aylandi. Lingvistik nuqtai nazardan, abbreviatsiyalar tobora alohida e'tibor tortmoqda, chunki ularning soni tobora o'sib bormoqda. Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda qisqartirilgan leksik birliklar soni o'n minglabga yetdi. Turli xil qisqartmalar turli xil sohalarda keng qo'llaniladi. Ushbu tendensiya tabiiy holatdir va dunyoda ro'y berayotgan ilmiy-texnik inqilobga va xalqaro aloqalarni rivojlantirishga bo'lgan tilning o'ziga xos javobidir. Va ajablanarli emaski, qisqartmalar fan va texnikaning yangi, jadal rivojlanayotgan tarmoqlari: dasturlash, raketa ishi, kosmonavtika, atom energetikasi, radioelektronika, moliyaviy masalalar va diplomatik yozishmalarning so'z boyligini to'ldirish uchun keng ko'lamda ishlatilib kelinmoqda.

Dunyo globallashuvi ta'sirida tillarga o'zlashgan so'zlar faol kirib kelishi davom etmoqda. Qisqartmalar har bir dunyo tilida nominativ birliklarni shakllantirishning eng keng tarqalgan ustuvor yo'nalishlaridan biriga ham aylanmoqda. O'z navbatida, so'z yasashida yangidan yangi abbreviaturalar hosilbo'lmoqda. Bu esa, mavzu tadqiqi hamon dolzarbligini asoslamogda. Qisqartmalarni qo'llashda birgina imloviy xatoga yo'l qo'yish so'zning ma'nosini butkul o'zgartirib yuborishi mumkin. Shunday ekan, bugungi rivojlangan davrda nafaqat o'zbek tilidagi, balki chet tillaridan o'zlashgan abbreviaturalarni qo'llashda ham imlo va talaffuz jihatdan xatolarga yo'l qo'ymaslik maqsadga muvofiqdir. Abbreviaturalarni ishlatishdan oldin uning qaysi so'z qisqarishi natijasida hosil bo'lganligi va atash ma'nosini bilish so'zlovchining chuqur bilimga ega ekanligidan dalolat beradi. Qisqartmalardan to'g'ri va o'rinli foydalanish esa tilshunoslik sohasi taraqqiyotida o'ta muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. - М.: Сов. Энциклопедия, 1969.
2. Бархударов Л.С. Язык и перевод. - М.: Международные отношения, 1975.
3. Борисова Л.И. «Ложные друзья переводчика». Общенаучная лексика. - Москва, 1999.
4. Влахов С., Флорин С. Непереводимые в переводе. - М.: Международные отношения, 1980.
5. Гез Н.И., С.Сайдалиев и др. Немецко-русско-узбекский словарь методических терминов. - Ташкент: Укитувчи, 1975.
6. Гринев С.В. Введение в терминоведение. - Москва, 1993. 7. Жураев К. Таржима санъати. - Тошкент: Фан, 1982.